

MO 2

STAROSLOVIENSKA LITERATÚRA

- A) Vznik staroslovienskej literatúry (podmienky vzniku) a kultúry, jej význam pre slovenský národ**
B) Slovenskí a českí autori a diela, ktorých inšpirovala, napr. Ján Hollý, Ján Kollár, P. J. Šafárik
C) Vymenujte indoeurópske jazyky (vznik), zamerajte sa na slovanské jazyky a ich vývin

Začiatky slovenskej literatúry siahajú do stredoveku. Slovenská stredoveká literatúra sa delí na 2 vývinové obdobia.

1. Literatúra písaná po starosloviensky (863-1000)

2. Literatúra písaná po latinsky (1000-1500) a po česky or slovakizovanou češtinou (od druhej polovice 14. stor.)

A) VZNIK STAROSLOVIENSKEJ LITERATÚRY (863 -1000):

Veľkomoravskú ríšu založil knieža **Mojmír I.** a zveľadil knieža **Rastislav.** Veľkomoravské kniežatá museli bojovať proti vplyvu Východofranskej ríše, ktorý upevňovali šírením kresťanstva franskí kňazi. Tí však šíрили kresťanstvo (liturgiu – obrady) v latinčine – pre ľud nezrozumiteľnom jazyku, preto Rastislav požiadal r. 862 **byzantského cisára Michala III.** o vyslanie vierozvestov **Konštantína** (827-869) a **Metoda** (813-885).

Konštantín a Metod po príchode **r. 863** hlásali u nás kresťanstvo slovanským nárečím z okolia **Solúna**, čím vytvorili 1. slovanský literárny jazyk – **staroslovienčinu** (vyrovnala sa latinčine i gréčtine) a ešte pred príchodom na Veľkú Moravu vymysleli písmo – **hlaholiku** (vychádzala z malej gréckej abecedy). Vytvorili tiež 1. slovanskú prekladovú a pôvodnú literatúru.

Pretože Konštantín a Metod marili úsilie franských kňazov o nadvládu na Veľkej Morave, obvinili ich na pápežskom dvore z bohorúhačstva (kresťanstvo sa mohlo šíriť len 3 jazykmi = latinsky, grécky a hebrejsky) a museli odísť do Ríma obrániť svoje učenie. **Pápež Hadrián II.** potvrdil slovanskú bohoslužbu a schválil staroslovienske preklady a vymenoval Metoda za **arcibiskupa**. Staroslovienčina sa tak stala 4. jazykom na šírenie kresťanstva.

Konštantín bol už vážne chorý, vstúpil v Ríme do kláštora, prijal meno **Cyryl** a onedlho zomrel. Metod sa vrátil na Veľkú Moravu a **Svätopluk** ho uväznil. Prepustil ho jeho nástupca **Ján VIII.**

Po Metodovej smrti slovanská bohoslužba a staroslovienčina boli zakázané (Štefanom V.) a jeho žiaci museli opustiť krajinu (Česko, Bulharsko). Hlaholika bola prerobená na **cyriliku** (vznikla v 10. stor. ako vyvinutejšia forma hlaholiky - z veľkých písmen gréckej abecedy) a opäť sa používala latinčina.

Začiatky našej literatúry sa utvárajú ešte **pred vznikom VM.** Zachovali sa zlomky **ústnej ľudovej slovesnosti**, ktorá vznikla pred písanou literatúrou. Táto časť literatúry odzrkadľuje vtedajšie myslenie našich predkov. Sú to:

- a) **piesne** (Morena morena, Jano Vajáno, Hoja d'uhďa hoja...)
- b) **hádanky, príslovia, porekadlá, fantastické rozprávky**

Literatúra na území VM:

A) náboženská prekladová: bola určená na náboženské potreby. Konštantín a Metod preložili: **Misál** (omšová kniha), **Evanjeliá** (Nový zákon), **Breviár** (modlitebná kniha pre kňazov), **Žaltár** (zbierka žalmov), Metod sám preložil **Starý zákon**. Zostavili tiež **Súdny zákonník pre svetských ľudí**. Pôvodné preklady sa nezachovali, len odpisy ich žiakov.

B) pôvodná neprekladová:

- **Proglas** od Konštantína = veršovaný predhovor k prekladu evanjelia, 1. slovanská báseň. Osavuje sa v ňom slovanský preklad Písma a vyzdvihuje sa domáci jazyk ako základ a sporostredkovateľ knižnej vzdelanosti.
- **Moravsko-panónske legendy**, pravdepod. od 2 autorov – Život Konštantína od **Klimenta** a Život Metoda od **Gorazda**. Je to um. próza aj historický dokument. Nachádza sa v nich: **Život svätého Konštantína** (predmoravská činnosť a obhajoba slovanského bohoslužobného jazyka) a **Život svätého Metoda** (kratší, epickejší, hlavne činnosť na VM).
- **Život Konštantína:** štýl vznešený, prebrané sú doň citáty zo starého a nového zákona. Je tu vykreslené Konštantínovo detstvo, štúdium a činnosti. Autor vyzdvihuje jeho nadanie, súcit s trpiacimi, obhajobu staroslovienskej vzdelanosti a bohoslužobného jazyka proti trojjazyční kom /zástancom hebrejčiny, gréčtiny a latinčiny/. „Či neprichádza dážď? od Boha na všetkých rovnako? Alebo či slnce tak isto nesvieti na všetkých? Či nedýchame na vzduchu rovnako všetci? A tak vy nehanbíte sa, tri jazyky len uznávajú a prikazujú, aby všetky ostatné národy a plemená boli slepé a hluché?"
- **Život Metoda:** legenda sa zaoberá najpodrobnejšie Metodovou činnosťou vo VM. Je kratšia a vecnejšia, má menej legendových črt. Ukazuje väčší zmysel pre vykreslenie veľkomoravského spoločenského ovzdušia.

Na území Bulharska vznikli 2 diela:

- **Život Naumov:** hovorí o pôsobení Metodových žiakov na iných územiach ako VM.
- **O písmenách:** rozpráva o vzniku hlaholiky a cyriliky.

Latinsky písaná literatúra (1000 - 1500):

Zánikom V. M. sa Slovensko stáva časťou **Uhorska**, ktoré sa orientovalo na latinskú kultúru a vzdelanie. **Latinčina** bola nielen cirkevný jazyk, ale tiež jazyk štátnej správy, všetkých listov a dekrétov. **Strediská vzdelania** - kláštory, cirkevné a mestské štáty, univerzity (Praha, Krakov, Viedeň). Oblúbené boli **literárne žánre** – legendy (život svätcov a pustovníkov), kroniky, exemplá (spetrovali kázne, predstavovali začiatok umeleckej prózy).

Známa je napr. **Legenda o sv. Svoradovi a Benediktovi** (biskup **Maurus**) - legenda sa zaoberá životom sv. Svorada, ktorý vstúpil do benediktínskeho kláštora na Zobore. Neskôr žil ako pustovník na Skalke pri Trenčíne, kde sa oddával asketickému sebatrýzneniu. Jeho žiak a spolupracovník Benedikt zomrel krátko po Svoradovej smrti, keď ho prepadli zbojníci v nádeji, že má nejaké peniaze a hodili ho do Váhu. Obaja sú pochovaní v Nitrianskej bazilike.

Rozvíjala sa i **Ľudová slovesnosť**, napr.:

- *kalendárny obradový folklór* (dodnes sa zachovali pracovné piesne – napr. trávničky)
- *dramatické prejavy* (Chodenie s Betlehemom)
- *rodinný obradový folklór* (svadobné a pohrebné piesne).

Z prozaických žánrov boli obľúbené zvieracie a čarovné rozprávky a miestne povesti viažuce sa k hradom.

Význam Cyrilometodejskej tradície: bola morálnou posilou Slovákov. Dokazovala starobylosť našej kultúry. Príchod Cyrila a Metoda na VM zamedzil vplyv Franskej ríše. Veľkomoravská a Cyrilometodejská tradícia sa na Slovensku pestovala najmä v 17. storočí. Od čias národného obrodzenia sa uplatňovala aj v umeleckej literatúre (Ján Hollý, Ján Kollár, L. Štúr, J.M. Hurban). Prebúdza záujem o dávnu históriu (Ján Baltazár Magin, Juraj Fándly) a o domáci jazyk (Daniel Sinapius - Horčička st., Anton Bernolák).

B) AUTORI INŠPIROVANÍ STAROSLOVIENČINOU:

JÁN KOLLÁR – SLÁVY DCERA: vrcholová básn. skladba, úplné je jej 2. vydanie. Skladá sa z: **Predspěv + 5 spevov**. Z obsahovej stránky je to žalospev nad slovanskou minulosťou, v ktorej zvíťazilo násilie nad spravodlivosťou. Pripomína dielo od G.G. Byrona (Childe Haroldova púť) a od Danteho (Božská komédia).

Predspěv: najsilnejšie miesto celej skladby, napísaný s elegickým distichon (časomerný verš, v ktorom vzniká rytmus striedaním prízvukných a neprízvukných slabík, ide o dvojveršie zložené z daktylského hexametra a pentametra s neúplnou 3. a 6. stopou v 2. verši) „*Aj zde leží zem ta před okem mým slzy ronícím – Někdy kolébka nyní národu mého rakev*“

- 1) **Saale** (spomienky na krásne chvíle lásky v Jene, rozlúčka s Mínou (jeho láska Frederika Schmidtová)
- 2) **Labe (Rén + Vltava)** a 3) **Dunaj** (obe putovanie po slovanských krajoch, historické reflexie a úvahy, spomienky na dávnu minulosť Slovanov porovnáva s prítomnosťou)
- 4) **Léthé** (=Slovanské nebo, tam sa ocitne s Mínou a stretáva slovanských dejateľov, tento spev vyznieva ako ich oslava)
- 5) **Acheron** (= Slovanské peklo, zatracuje doň všetkých nežičlivcov Slovanov)

JÁN KOLLÁR – O literární vzájemnosti mezi kmeny a nářečímí slávskými: Kollár bol priekopník myšlienky slovanskej vzájomnosti (propagovala kultúrne a politické zblíženie slovanských národov). Toto dielo prispelo k tejto myšlienke, o úplné politické zjednotenie Slovanov sa však neusiloval. Uznával len 4 hlavné slovanské jazyky (ruský, poľský, československý a srbochorvátsky). Neskôr sa ostro postavil proti slovenčine, nikdy neprijal Bernolákovu snahu o uzákonenie spisovnej slovenčiny.

JÁN HOLLÝ – Hollého tvorbu možno charakterizovať epitafom na náhrobnom kameni „*Prospevoval velké a žalostné som dni Slovákov*“. Napísal historické eposy – hrdinské spevy z dejín VM ríše:

- **Cirillo-Metodiada:** epos, príchod Cyrila a Metoda na VM, ich život a účinkovanie
- **Sláv:** boje Tatrancov = Slovákov s lúpeživými Čudmi. Čudi vyhrali vďaka Slávovi)
- **Svatopluk:** sa skladá z 12 spevov, v ktorých opisuje postupnú Svätoplukovu cestu k víťazstvu. Svätopluk upadol do nemeckého zajatia, prosí Boha o vyslobodenie, vyslyší ho, nemecký kráľ Karolman mu dáva svoju dcéru za manželku, Svätopluk spáli modlu pohanského boha Černoboga, ten navádza ľudí uctievať ho, ale ľud poučený Konštantínom a Metodom ho vyženú, vypovie pomstu Svätoplukovi, berie si podobu Rastislava, Karolman dáva výzbroj Svätoplukovi, ktorý sa blíži k Devínu, prejde na stranu Slovanov a založí novú mocnú ríšu.

P.J. ŠAFÁRIK - zaoberal sa štúdiom staroslovienskej literatúry a dejín slovanských národov. Vydal učebnicu o slovanských jazykoch a literatúrach. Po tomto diele sa Šafárik naplno venoval výskumu dejín slovanských národov.

- **Slovanské starožitnosti:** do tohto významného diela zhrnul svoje poznatky. V nej predstavil slovanské národy, dokazoval indoeurópsky pôvod slovanských jazykov. Vychádzal zo záznamov arabských a gréckych. Dielo pomohlo rozšíriť poznatky o slovanských národoch a bránilo ich pred zneužívaním. O jeho význame svedčí aj fakt, že vyšlo v ruskom, poľskom i nemeckom preklade, sčasti aj v srbštine a francúzštine.
- **Slovanský národopis:** malo podobný charakter. Priniesol základné údaje o slovanských národoch, ich sídlach, jazykoch, etnických hraniciach so zemepisnou mapou. V spore o Štúrovskú slovenčinu sa postavil na stranu J. Kollára ako jeho generačný druh, ale prejavil pochopenie aj pre Štúrovo vystúpenie. Mal však obavy, že spisovnou slovenčinou sa oslabí spoločný zväzok Čechov a Slovákov. Šafárik položil vedecké základy slavistiky, požíval veľkú úctu doma i za hranicami.

C) INDOEURÓPSKE JAZYKY: Pre jednotlivé skupiny príbuzných jazykov existuje predpokladaný pôvodný jazyk, nazývaný **prajazyk**. Pre jazyky ako slovenčina, ruština, nemčina, francúzština, angličtina ale aj latinčina a gréčtina, bol prajazykom **indoeurópsky prajazyk**. Jazykové spoločenstvo, v ktorom sa používal, obývalo oblasti v Malej Ázii a na Blízkom východe. V súčasnosti sa jazyky, ktoré z neho vznikli, používajú v *Indii* a *celej Európe*. Preto sa tieto jazyky, označujú ako indoeurópske jazyky, a tvoria indoeurópsku jazykovú skupinu.

Indoeurópske jazyky sa členia do 9 vetiev:

- 1) indoiránska: patrí sem o.i. staroindický prajazyk sanskrit
- 2) albánska
- 3) arménska
- 4) grécka
- 5) baltská: lotyščina, lytovčina
- 6) keltská: írčina, welština, bretónčina
- 7) románska: francúzština, španielčina, portugalčina, taliančina, rumunčina, moldavčina
- 8) germánska:
 - A) severogermánska: dánčina, švédčina, nórčina, islandčina
 - B) západogermánska: holandčina, flámčina, angličtina, nemčina
 - C) východogermánska: patria sem jazyky vyhynutých germánskych kmeňov

9) slovanská:

- A) **západoslovanské jazyky:** slovenčina, čeština, poľština, horná a dolná lužičtina
- B) **východoslovanské jazyky:** ukrajinčina, ruština, bieloruština
- C) **juhoslavanské jazyky:** chorvátčina, srbčina, bulharčina, macedónčina, slovinčina

- rómčina nepatrí do rodiny indoeurópskych jazykov

- ugrofínske jazyky (maďarčina, fínčina, estónčina) patria do rodiny uralských jazykov.

Slovanské jazyky: predchodcom slovanských jazykov bola **praslovančina**. Z pôvodného indoeurópskeho prajazyka sa vyčlenila niekoľkými charakteristickými zmenami v hláskovej stavbe. Napr. spoluhlásky k g ch - pôvodného prajazyka sa v praslovančine zmenili na č ž š pred_samohláskami b,i,e,é. Z predpokladaných praslovanských slov *kelo, *giv, *legeti tak vznikli slovenské slová čelo, živý, ležať. Takáto zmena sa označuje ako **prvá palatalizácia** (prvé zmäkčovanie). Nastala aj 2. a 3.palatalizácia. Ak porovnáme dnešné slovanské jazyky, zistíme, že sú neobyčajne blízke. Z toho možno vyvodiť záver, že praslovančina sa pomerne dlho rozvíjala ako jednotný dialekt indoeurópskeho prajazyka, keď Praslovania žili v spoločnej pravlasti. Keď sa však rozišli, začal sa aj prajazyk rozpadáť na jednotlivé dialekty. Tie sa rozlišovali najmä svojou hláskovou stavbou. V historickom vývine sa niektoré z týchto dialektov stali základom spisovného jazyka. Napr. stredoslovenský dialekt sa stal základom spisovnej slovenčiny, orlovský dialekt základom spisovnej ruštiny.

Vývin Slovenčiny od zániku VM po 1. kodifikáciu:

Slovenčina ako národný jazyk Slovákov má svoj pôvod v spoločnom jazyku všetkých slovanských kmeňov - v **praslovančine**. Slovanskou rečou prví začali písať učení bratia **Konštantín a Metod**. Preložili náboženské a bohoslužobné knihy z gréčtiny do tzv. staroslovienskeho jazyka. Prvé slovanské písmo **hlaholiku** neskôr nahradila **cyrilika**, ktorú používajú východní a niektorí južní Slovania doteraz. V období **feudalizmu** sa uplatňuje ako úradný jazyk **latinčina**. V období keď sa latinčina uplatňovala ako úradný a kultúrny jazyk, utvárali sa tri hlavné skupiny slovenských nárečí: západoslovenské, stredoslovenské a východoslovenské. Vplyvom pražskej Karlovej univerzity a neskôršie aj vplyvom husitských výprav na Slovensko sa začína u nás postupne uplatňovať **čeština** ako písaný jazyk zrozumiteľný širším vrstvám obyvateľov. Na Slovensku sa síce písalo po latinsky, po česky a kultúrnou predpisovnou slovenčinou, ale široké ľudové masy sa medzi sebou dorozumievali v nárečiach.

„Slováckym“ jazykom píše Jozef Ignác Bajza svoje Epigramy a prvý slovenský román (René mládenca príhodi a skúsenosti - 1783). Bajzova slovenčina bola zmes viacerých jazykov - český, moravský, poľský, horvátsky, rusnácky. Používal g namiesto j, a w namiesto v.